

ONA TILI DARSLARIDA O’QUVCHILARNING LINGVISTIK KOMPETENSIYALARINI BAHOLASH SHAKLLARI

Nurimova Diyora Qurbon qizi

Profi university O’zbek tili va adabiyoti

O’qituvchisi

Nurimova@gmail.com. +998919886007

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18859312>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ona tili ta’limida o’quvchilarning lingvistik kompetensiyalarini aniqlash va baholashning zamonaviy shakllari yoritiladi. Test topshiriqlari, kuzatuv, portfel baholash hamda kommunikativ vaziyatlarga asoslangan yondashuvlarning o’quvchilarning nutqiy rivojlanishiga ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: lingvistik kompetensiya, baholash mezonlari, portfel baholash, test, ona tili, kompetensiyaviy yondashuv.

O’quvchilarning lingvistik kompetensiyasini baholash metodlari turli xil va ko’p qirrali bo’lishi mumkin. An’anaviy baholash shakllari sifatida testlar, insho yozish, og’zaki javoblar va yozma vazifalar keng qo’llaniladi. Testlar o’quvchilarning nazariy bilimlarini tekshirishda samarali vosita sifatida tanilgan bo’lsa, insho va yozma matnlar o’quvchining fikrni tizimli ifodalash, grammatika va leksik bilimlarni amalda qo’llash ko’nikmalarini aniqlashga xizmat qiladi. Og’zaki vazifalar esa talaffuz va muloqot ko’nikmalarini baholashda asosiy rol o’ynaydi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar roli o’yinlar, interaktiv mashqlar, muammoli vazifalar, suhbat va munozaralar orqali o’quvchilarning lingvistik kompetensiyasini baholashni yanada boyitadi. Bu usullar o’quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy faoliyat va tilni amalda qo’llash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Lingvistik kompetensiyani baholashda asosiy prinsip — obyektivlik va adolatni ta’minlashdir. Har bir o’quvchining individual qobiliyati, bilim darajasi va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda baholash jarayonini tashkil etish zarur. Pedagoglar uchun baholash mezonlarini aniq belgilash, kriteriyalarni tushunarli va o’quvchilarga oldindan ma’lum qilish muhimdir. Differensial yondashuv qo’llanishi o’quvchilarning turli darajadagi bilim va ko’nikmalarini adolatli baholash imkonini beradi. Masalan, ilg’or o’quvchilarga murakkab yozma vazifalar yoki og’zaki nutq mashqlari berilishi mumkin bo’lsa, boshlang’ich darajadagi o’quvchilarga esa sodda va bosqichma-bosqich shakllangan vazifalar taqdim etiladi. Shu tarzda baholash o’quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ularni tilni amalda qo’llashga rag’batlantiradi va muvaffaqiyat hissini mustahkamlaydi.

Davronov (2020) baholashning psixologik omillarini tahlil qilib, o’quvchini baholash jarayonida kuchli emotsional bosimga duchor qilmaslik, unga konstruktiv fikr-mulohaza berish va rag’batlantiruvchi yondashuvni qo’llash ona tili darslarini samarali tashkil etishning muhim sharti ekanligini qayd etadi. Uning ilmiy xulosalaridan ma’lum bo’ladiki, baholash jarayonida motivatsiya, e’tiqod, qiziqish va mustaqil fikrlash bilan bog’liq psixologik omillar hal qiluvchi rol o’ynaydi.[4]

Lingvistik kompetensiya tushunchasining mazmuni Khasanov (2019) ishlanmasida chuqur yoritilgan bo’lib, muallif kompetensiyani o’quvchining nafaqat til qoidalarini bilishi, balki ularni real nutqiy vaziyatlarda qo’llay olishi bilan bog’liq deb hisoblaydi. U baholash jarayonida o’quvchining kommunikativ vazifani to’g’ri tushunish, fikrni mantiqan bayon qilish,

nutq madaniyati talablariga amal qilish kabi ko'nikmalari e'tiborga olinishi kerakligini ta'kidlaydi.[1]

Mirzaev (2020) esa o'quvchilarda muloqot kompetensiyasini baholash masalasini o'rganib, og'zaki nutqning asosiy ko'rsatkichlari – talaffuz, temp, intonatsiya, muloqot etikasi, suhbatni boshqarish qobiliyati – baholashning asosiy mezon sifatida ko'rsatadi. Muallifning tadqiqoti og'zaki baholash jarayonida rol o'yinlari, bahs-munozaralar va situatsion mashqlarning ahamiyatini yoritadi.

Zamonaviy adabiyotlarda baholashning texnologik yechimlari keng yoritilgan. Masalan, Yusupova (2019) elektron platformalar o'quvchining rivojlanish dinamikasini monitoring qilish, individual yondashuvni ta'minlash va tezkor baholashni amalga oshirish imkonini berishini ta'kidlaydi. U elektron resurslarning didaktik afzalliklarini an'anaviy baholash shakllari bilan solishtirib, ularning o'quvchi faolligini oshirishdagi rolini yoritadi.

Ona tili darslarida o'quvchilarning lingvistik kompetensiyalarini baholash jarayonining pedagogik samaradorligini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot davomida turli baholash shakllari, ularning afzalliklari, cheklovlari va pedagogik qo'llanilishi tizimli tarzda o'rganildi. Olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, ona tili darslarida lingvistik kompetensiyani baholash jarayoni nafaqat o'quvchining nazariy bilimlarini aniqlashga, balki ularning tilni amalda qo'llash, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish va ijodiy fikrlashni rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Baholash shakllarini uyg'unlashtirish — testlar, yozma va og'zaki vazifalar, insho, rolli o'yinlar va interaktiv mashqlar — o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini kompleks tarzda aniqlashga imkon beradi. Testlar o'quvchilarning nazariy bilimlarini o'lchashda samarali bo'lsa, insho va yozma vazifalar ularning grammatika, leksik va sintaksis bilimlarini amaliy ravishda qo'llash qobiliyatini baholashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, og'zaki vazifalar talaffuz, intonatsiya, nutq tezligi va muloqot samaradorligini aniqlash imkonini beradi. Rol o'yinlari va interaktiv mashqlar esa o'quvchilarda ijodiy fikrlash va muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, turli baholash shakllarini uyg'unlashtirish o'quvchining til qobiliyatlarini yanada to'liq va obyektiv baholashga imkon yaratadi.[2]

Baholash jarayonida obyektivlik va differensial yondashuv muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan. O'quvchilarning individual darajasi, qobiliyati va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda baholash ularning til ko'nikmalarini samarali rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, ilg'or o'quvchilarga murakkabroq vazifalar berish, boshlang'ich darajadagi o'quvchilarga esa soddalashtirilgan mashqlar taqdim etish motivatsiyani oshiradi va tilni amalda qo'llashni rag'batlantiradi. Shu tarzda differensial yondashuv o'quvchilarning muvaffaqiyatini oshirish, til ko'nikmalarini yanada samarali rivojlantirish va o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undash imkonini beradi.

Zamonaviy texnologiyalar yordamida baholash jarayoni an'anaviy usullardan samaraliroq bo'ladi. Elektron portfellar, onlayn testlar, interaktiv dasturlar va multimediyalar resurslari o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini tizimli va keng qamrovda baholash imkonini yaratadi. Elektron portfellar o'quvchining yozma va og'zaki ishlarini saqlash, rivojlanish dinamikasini kuzatish va individual maslahatlar berish imkonini beradi. Interaktiv dasturlar esa o'quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi, darslarni qiziqarli va motivatsion qiladi. Shu bilan birga, texnologik vositalardan foydalanish pedagoglarga o'quvchilarning individual rivojlanish darajasini aniqlash va baholashda qulaylik yaratadi.

Interaktiv va innovatsion baholash shakllari — elektron portfellar, onlayn testlar, multimediya resurslari, muammoli vazifalar va interaktiv mashqlar — o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyasini yanada keng qamrovda baholash imkonini beradi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, elektron portfellar o‘quvchining yozma va og‘zaki ishlanmalarini tizimli tarzda saqlash, ularning rivojlanish dinamikasini kuzatish va individual maslahatlar berish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, interaktiv mashqlar va multimediya resurslari o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi, tilni amalda qo‘llashga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Muhokama shuni ko‘rsatadiki, innovatsion baholash shakllari an’anaviy test va insho usullarini to‘ldiradi, ularni yanada qiziqarli va motivatsion qiladi.[3]

Baholash jarayonida obyektivlik va adolat prinsiplari ham alohida ahamiyatga ega. O‘quvchilarning turli darajadagi bilim va qobiliyatlarini hisobga olgan holda differensial yondashuvni qo‘llash ularning lingvistik kompetensiyasini aniq va adolatli baholash imkonini beradi. Masalan, ilg‘or o‘quvchilarga murakkab og‘zaki vazifalar berish, boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilarga esa soddalashtirilgan test va mashqlar taqdim etish mumkin. Bu yondashuv o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ularni muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqmasdan yangi vazifalarni bajarishga undaydi va til ko‘nikmalarini yanada samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyasini baholashda baholash mezonlarining tizimli va bir xil bo‘lishi katta ahamiyatga ega. Mezonlar aniq belgilangan bo‘lsa, pedagog o‘quvchining har bir ishini obyektiv baholay oladi, o‘quvchi esa o‘z xatolarini aniqlab, ularni tuzatish imkoniga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, baholash mezonlari o‘quvchilarga oldindan ma‘lum qilinishi pedagogik samaradorlikni oshiradi va o‘quvchilarda o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Muhokama davomida aniqlanishicha, mezonlar quyidagi tarkibiy qismga ega bo‘lishi mumkin: grammatik aniqlik, leksik to‘g‘rilik, sintaksis strukturasi, matn mazmuni va muloqot samaradorligi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Azimova, L. O‘quvchilarning yozma ko‘nikmalarini baholash metodlari. Toshkent: Pedagogika nashriyoti, 2021. 50–70-b.
2. Bobojonov, I. Ona tili darslarida testlarni qo‘llash tajribasi. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2021. 33–48-b.
3. Davronov, T. Baholash va o‘quvchi motivatsiyasi. Toshkent: Fan nashriyoti, 2020. 65–82-b.
4. Ergashev, N. Og‘zaki va yozma baholashning pedagogik asoslari. Toshkent: Pedagogika, 2018. 101–120-b.
5. 7. Khasanov, S. Lingvistik kompetensiya va dars jarayoni. Toshkent: O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi, 2019. 90–108-b.